

ДР ДИМ. ДИМИТРИЈЕВИЋ

О СПАСАВАЊУ СЕБЕ И СВОГА ОТАЧАСТВА

— по биографијама Св. Саве од Доментијана и Теодосија —

Живот Светог Саве од Доментијана је његово оригинално дело које је прерадио Теодосије. Теодосије је у својој преради у многим стварима отступио од Доментијана, те се његова прерада може посматрати из различите заинтересованости и са различитих страна. Отступања има такође и у области теологије и само ова нас овде интересују. Мишљења смо да су нарочито важна два и то једно које се тиче начина како се Свети Сава спасавао и друго које се тиче значаја благодати у изграђивању његовог анђелског живота по узору на анђелска бића. Предмет овога рада је само прво отступање: Како се Свети Сава спасавао и како је спасавао своје отачаство?

* * *

Начин спасавања Светог Саве Доментијан приказује у складу са историском стварношћу и историским потребама српскога народа онога времена. Јер отац Светог Саве, Стеван Немања, још пре Распског рођења (како се Свети Сава звао пре ступања у монаштво) радио је на томе да изврши преокрет у културном развитку српског народа, који је у његово време стајао под два различита утицаја и то под утицајем »два света давно већ стварно растављена, а у ово доба и формално разједињена црквеним расколом и дубоким јазом мржње који се све већма ширио од почетка крсташких ратова«. С погледом на такво стање ствари било је потребно да се српски народ поведе једним путем и под једним утицајем културно изграђује и развија. Стеван Немања, с обзиром на првобитне услове његовог живота и васпитања, могао је мирне душе да се окрене Западу, утолико пре што је до њега и делом за време његово »превага у културним утицајима на Србе била на Западу«, јер »су приморски градови била отворена врата за културне утицаје с мора у горовиту и сурову унутрашњост«. Али »Рашка која је преузимала првенство у српском државном животу, могла се је стварно окренути само Истоку, јер је у њој православље било моћније, даље, јер је источна црква била вољнија сарађивати с државом него западна, и напоследку, јер је на Истоку било могуће добити пунију црквену самосталност него на Западу«. Са тих разлога Стеван Немања је

српски народ окренуо према Истоку, руководећи се вишим државним и црквеним интересима.

Са овим заокретом на Исток који је у културном погледу стајао на вишем нивоу него Запад, требало је српски народ још више оправославити и тако му осигурати спасење на које ни охридска архиепископија није обраћала много пажње. Јер ова архиепископија, још тада доста погрчена, »није имала ни воље ни могућности да се својски стара о словенском становништву своје простране области«, а ни »латинско свештенство на Западу није било много пуније љубави према својој словенској пастви«, те »тадашње главно духовно вођство, свештенство, бејаше на целом пространству српских насеља нашем народу туђе, ако не чак и непријатељско«. Стога је »српска државна власт морала преузети старање о духовном вођству народа, исто онако како је пре неколико векова покушао, из сличних разлога, моравски кнез Растислав«. ¹

У таквој ситуацији Стеван Немања је достојно и са много успеха одиграо улогу коју му је историска стварност наметнула. Личним примером и државничком мудрошћу у верском погледу постиже значајне резултате. Јер »прво показа на себи праву веру у Бога, а потом и друге научи«, те »постаде пастир који вером напаса предано му стадо... учитељ добре вере и чистоте... наставник пун вере и узор кротости и поста«². Али, Стевану Немањи било је јасно да је за остварење великих дела, — какво је оправослављивање српског народа, — потребно не само много времена него и много сарадника који ће под добрим руководством радити у истом смеру и довршити од њега започето али недовршено његово дело. Он је желео да се довршавање тога дела настави под државним руководством, да то буде његов син који ће владати српским народом после њега. Стога се, заједно са женом Аном, молио Богу да им подари још једнога сина који ће бити подобан за остварење његовог дела. »Господе, молили су се они, дај нам да родимо чедо по вољи Твога милосрђа и по Твоме божанственом самотрењу, да безбројном силом Твојом испуни своје отачаство, богољубним Твојим доброверјем, коме ми, слуге Твоје, по заповести Твога божанства и Твојих светих апостола положисмо почетак...«³

Молитва Расткових побожних родитеља је услышена. Јер »предобри Бог који од икони слуша оне који Га љубе, и који твори вољу онима који Га се боје... на крају година послуша чисту молитву и ових праведника«, те »потом заче богољубива Ана у утроби својој и роди по Божјој вољи сина, добро изникли изданак од доброга корена, и овог »Богомдарованог сина крстивши у име Оца и Сина и Светога Духа, нарекоше му име Растко«, које симболички означава његов верски узраст како за себе тако и за своје отачаство. Јер Доментијан за Растка каже да ће »ваистину веома узрасти божанственим добрим де-

1. Никола Радојчић, Дужности науке према Светом Сави, Гласник Српске православне цркве, 1947, бр. 1, стр. 22/23; Др Радивој Јосиф, Српска Православна Црква на међи Истока и Запада у Средњем веку, Гласник Српске православне цркве, 1946, св. 10, 11, 12.

2. Живот Светог Симеона Немање од Светог Саве, Списи Светог Саве и Стевана Првовенчаног, превео Л. Мирковић, стр. 110, 119.

3. Доментијан, Живот Светог Саве и Светог Симеона, превео Л. Мирковић, с. 28.

дима и то не само он, него ће и своје отачаство привести на велику побожност и довршити недовршено од својих родитеља».⁴

У складу са Немањиним надом да ће Растко »царевати на престолу оца свога« и »довршити недовршено од својих родитеља»; Растко добија солидно образовање и васпитање, најпре православно. Јер »предаше га вољи Божјој и научише га светим књигама«, тако да »је био васпитан у великој љубави и доброј вери и чистоти... и научен сваком богољубљу и доброј нарави«. А кад је одрастао и оспособио се за вођење државних послова »дадоше му један крај царства свога«,⁵ да и у тим стварима стиче потребно искуство. Према томе Растко је од најранијег детињства задојен православљем и љубављу према своме отачаству, тако да су те две величине недељиве у току целог његовог живота.

Али Растко није само плод образовања и васпитања које добија од својих родитеља нити се његов живот у потпуности поклапа са смерницама њиховим. Он се развија и по смерницама Божјим које су његовим родитељима непознате, пошто се они »недомишљаху недоумислимој тајни Божјој због њега«. У духу смерница Божјих Растко се изграђује само у високу религиозну личност и из религиозних разлога хладни и најзад се одриче управљања делом царства својих родитеља. Јер »он истинито семе Божје, од младости своје не предаде се ни ка једној слави од земаљских, но само молитвама и постом из младости приону Богу«.⁶

У складу са овом склоношћу према највишем облику религиозности Растко се порађа као нова личност кад му је било око седамнајест година. Рађање његове личности је божанског порекла, јер се његова нова личност порађа дејством Светога Духа. Свети Дух је учинио да Растко поверује у истинитост Христових речи: да Христа није достојан онај ко љуби оца или матер више него Њега и ко не узме крст свој и пође за њим, као и у речи да најпре треба тражити царство Божје и правду његову а да ће се све друго додати. Јер »кад је био у дому очеву до седамнајест година, разжегавши се Духом Светим, поверова речи Господњој коју рече својим истинитим устима: Ко љуби оца или матер више него мене, није мене достојан; ко не узме крста свога и не иде замном, није мене достојан (Мат. 10, 31; Лук. 17, 26). И разумедо да је овај живот пролазан, метежан и пустошан, и да брзо ишчезава, и прозревши душевним очима бесмислени живот и неисматрав као ништа, остави земаљско царство, и са радошћу рече: да црпна блага спремљена праведницима који Га љубе и славу земаљску прво испуним реч Господњу, пошто је Господ рекао: Тражите прво царства небескога и правде његове, и ово све додаће вам се (Лук. 12, 13)⁷. Усвојивши ове Христове речи вером, под дејством Светога Духа, Растко је био духовно оспособљен и припремљен да остави све и пође за вечним вредностима које је као нова личност потпуно схватио и заволоео.

4. Исто, 28, 29

5. Исто, 29.

6. Исто, 29.

7. Исто, 30.

Ускоро му се пружа стварна прилика да поступи у духу свога новог живота. Сам Бог води путем који му је Светим Духом показао. Јер »јави му Господ неког црнца (монаха) који познаје Свету Гору« и који »му све богоугодно исприча животе светих Свете Горе«. А Растко »много слушавши од њега, заволи Богом послани му савет и разумедо Богом послани му глас од Свете Горе и од Пресвете Богородице«⁸. Уверен да само тако може да испуни Христове речи у које је поверовао разжегавши се Духом Светим, Растко се одлучује да напусти своје отацтво и са добичним црнцем оде у Свету Гору, да тамо постигне велики узраст и наследи бесконачне дарове припремљене праведницима и онима који Бога љубе. Тако Растко напушта отацтво које љуби, али ово напуштање ни у ком случају није кидање сваке везе са њим. Растко напушта отацтво свакако ради себе, јер хоће да угоди Христу и себе спаси и наследи обећана добра⁹, али и ради отацтва: да му буде добар узор, да га приведе на велику побожност и тако доврши од његових родитеља недовршено. Са тим идеалом он жели да оде у Свету Гору. Јер молећи се Мајци Божјој да му помогне да оде у Свету Гору он каже: »да дадем своје обете Господу, које изрекоше усне моје, да постанем узор отацтву моме и свима који га љубе«¹⁰. И Христос »га уведе у своју Свету Гору и у њој би докле га уздиже на просвећење отацтва свога«¹¹.

У Светој Гори се одаје најстрожој аскези да би изградио свој анђеоски лик, али његово отацтво никако не ишчезава из његовог духовног живота. Љубав према човеку уопште је изобилна. Она долази до изражаја у његовом животу у разним службама братији и чињењу милостије свима којима је помоћ потребна, а које и сам тражи и кад их пронађе помаже; али том љубављу не гаси се љубав према деци отацтва његова, чије спасење непрестано жели. Тако, у манастиру Ватопеду монах Сава се моли Христу речима: »Удостоји ме да текавши на исток у свети Твој град Јерусалим, поклоним се Твоме животворећем гробу и да душевним и срдачним мојим очима сагледам где је лежало Твоје пречисто тело и где су стајале Твоје пречисте ноге, и животворећи Твој крст, на коме се ради нас пролила пречиста крв Твоја; и видевши сва Твоја страдања, да их напишем на таблицама срца мога, и да се са смелошћу према Теби вратим на запад и силом Светога Духа Твога просветим народ Твој који је заблудео незнањем Тебе истинитога Бога, и да недостатке свога божанственога учења у моме отацтву испуниш кроз мене слугу Твога«¹². Касније се монах Сава моли Христу да подигне Хиландар за децу свога отацтва речима: »Погледај свемилосрдним оком Твојим светим и овде на мене слугу Твога, и пошаљи ми помоћ од пресветога стана Твога, и осени ме Духом Твојим Светим, и буди ми помоћник, Владико Христе Господе свију, да сатворим дом пречисте Ти Матере; као прибежиште свима који Те љубе и деци отацтва мога, да се сви који прибегавају овде

8. Исто, 31.

9. Исто, 36.

10. Исто, 31.

11. Исто, 32.

12. Исто, 37.

уместе у пространо царство Твоје»¹³. По преносу моштију свога оца светога Симеона у Србију архимандрит Сава остаје у Србији, где развија свестрану пастирску делатност »хотећи по вољи Божјој све уместити у царство небеско«. И »подобећи се Владици своме Христу, који је украсио небо звездама, по истом чину он украси своје отачаство сваком добром вером и светим црквама поља и удоља и брда, а где не стиже сатворити цркву, ту постави крст, да се на сваком месту прославља име Божје...«¹⁴ Најзад Свети Сава је желео архиепископију и њу је заједно са братом Стеваном Првовенчаним, основао поставши њен први архиепископ, јер »радујући се заједничком радошћу остадоше оба у Господу, оба горећи Духом Светим за божанствено исправљање и за закон и за свету веру, и за савршење свете велике архиепископије, коју од почетка зачеше са великом љубављу, коју и после времена изванредно савршише божанственим лепотама...« Свети Сава је целокупним својим радом, како монашким животом тако и архипастирским радом, Господу спремио савршен народ; »једне светитеље и учитеље умних стада, друге јави сваком богољубљу, треће научи сваком правоверју, сазда многе манастире, и породи многе зборове доверљивих чрнаца (монаха) Духом Светим, и научи побожности све по својем отачаству, и устроји им велик и простран пут ка Светој Гори, и у њој сазда тврде и велике градове, испуни сваким добром, и све предаде деци свога отачаства, да пребивајући у њима сатворе дела Божја, и да претрпевши добро до »конца буду Господу Богу народ савршен».¹⁵

Начин спасавања Светог Саве и његов став према отачаству, условљен начином његовог спасавања, Теодосије такође повезује за историску стварност, али то није историска стварност српског народа онога времена него историска стварност која са његовим отачаством нема никакве везе или уколико их има оне су такве да удаљавају од отачаства. Та историска стварност за коју Теодосије повезује Савин начин спасавања и његов став према отачаству је монаштво, колико монаштво уопште још више монаштво пустиножителске усамљености. Јер монаштво је историска појава која се развија и у својем развиту пролази кроз различите фазе које додирују живот заједнице уопште, те се с њим мора да рачуна и стварно рачуна као са озбиљном историском појавом. Државно законодавство је такође имало посла с њим. Тако из Јустинијановог законодавства може се видети да су у то време постојала два монашка облика. То законодавство »истиче начело сажића (киновитизма) као нормалног облика аскетског живота, али уједно толерише и постојање строго индивидуалне (анакхоретске) аскезе«.¹⁶

Монаштво Свете Горе такође има свој развитак и усавршавање својих облика, углавном, у склопу општег монаштва. Стари српски споменици, например старе српске биографије и манастирски типичи,

13. Исто, 67.

14. Исто, 103.

15. Исто, 38.

16. Др. Филарет Гранић, Црквено-правне одредбе карејског и хиландарског типика Светог Саве, Прилози, за књижевност, језик, историју, и фолклор, књ. XVI, св. II, стр. 189/190.

дају нам јасну слику тога монаштва. Према тим споменицима светогорско монаштво се развило у три облика, те ти облици нису три типа самосталног порекла који случајно постоје у исто време и на истом месту, него само три различите фазе једног истог монаштва. Развитак тога монаштва у савршеније облике почиње са заједничким животом у манастирима, где се, под врховним надзором и руководством старешине манастира или духовника, монаси оспособљавају за самосталан аскетски живот. Кад се под тим условима успе у напорима за остварење таквог живота, онда се може добити дозвола, било само од игумана или од целокупног братства, за самосталан још строжи аскетски живот него што је овај у манастиру. Онда одабрани монаси живе у заједници по двојица или тројица, према Христовим речима: где су два или три сабрана у моје име ту сам ја међу њима, или потпуно усамљено у пустињи. Неки келиоти, како се зову испосници који се издвајају из заједнице и самостално живе, остају у зависности од заједнице одакле су изашли а неки су потпуно самостални у односу на њу. О монаштву Свете Горе у X—XII веку Филарет Гранић каже ово: »У Светој Гори постојале су у доба X—XII столећа две групе келиота или исихаста: келиоти који су у односу према манастирима имали своју самосталност и независност и келиоти делегирани од својих манастирских управа у експониране келије које су, налазећи се обично у већој удаљености од главног манастирског здања, биле објекти манастирског власништва и подпадале под каноничку јурисдикцију дотичног манастира тако да су и становници ових келија налазили се у мањем или већем степену зависности од настојатеља истих манастира«. ¹⁷

Растко се, по Теодосију, још у родитељском дому упознао са светогорским монаштвом, а пошто је његова новорођена личност била таква да се је могла задовољити само најсавршенијим обликом монаштва, то је он из љубави према монаштву отишао у Свету Гору, а за најсавршенији монашки облик коначно се определио тек у Светој Гори кад се на лицу места упознао са њим и још више га заволео него раније. Јер Расткова нова личност рађа се у његовом родитељском дому под нарочитим условима, под условима који нису идентични у свему са онима које описује Доментијан. Растко се духовно порађа под утицајем »разума светих божанствених књига« и отуда добија главне карактеристике, судбоносне за цео његов живот: страх Божји као почетак мудрости, божанствену љубав које је ненасит и која се развија као слагањем огња на огањ, као и разумевање да су царство и богатство, слава и сјај и свака срећа метеоритни и непостојани, да су видљиве лепоте и обиље живота као сенка и много једење и весеље и све човечанско на земљи таште и нестварно. Тако порођен Растко у своје животу иде десним путем: »бављаше се поукама из књига, не лењаше се у цркви целе службе стајати, љубљаше пост, клонећи се празнога зановетања и неумеснога смеха, мрзећи непристојне и штетне песме

17. Исто, стр. 191.

младићских жеља које ослабљују душу до краја. Благ, кротак, према свима љубазан, љубећи сиротињу као ретко ко други...¹⁸

Порођен »разумом светих божанских књига«, Растко »непрестано жељаше како би и на који начин избегао свет, и да се одвоји од свих и прионе Богу«. Јер »беше слушао о светој Атонској Гори и о испосницима у њој и у другим пустињским местима«. Кад је дошло време, Бог му пружи прилику да оствари своју жељу. Јер »дођоше родитељима његовим неки калуђери из Свете Горе, Атона, да просе потребну им убоштву помоћ«, међу којима беше и један Рус. Растко »га распитиваше о Светој Гори«. А овај »му исприча све о правилу пустињском: о заједничком животу по манастирима и засебном, по два или три заједно, и о онима који удаљивши се, усамљено живе у посту и мучењу«. Саслушавши речи овога монаха, Растко је тек онда схватио да је баш за таквим животом одувек жудео и да живот у овоме свету претставља опасност за такав живот, стога се одлучи да одмах напусти свет и оде у Свету Гору где ће разним подвизима и трудима изграђивати свој анђеоски лик по узору на старе светитеље и оне који постом и мучењем спасавају себе. У том смислу Растко каже ово: »Видим, оче, да је Бог који зна све, видевољу срца мога, послао твоју светост да утеши мене, грешна. Сада се утеши срце моје, и душа се моја обесели неисказаном радошћу. Сада разумех чему вечито жуђах. Блажени, преблажени они који се удостојише таква безбрижна и неметежна живота. Шта, дакле да чиним, оче, како бих се могао уклонити од многометежног живота овога света, па да се удостојим таква анђеоског живота? Ако ме родитељи моји ожене, задржан љубављу према ономе што је телесно, нећу достићи таква живота. После овога не бих тео да останем овде ни један дан, да ме се како не би коснула сласт овога света, те да ми и против воље моје отргне душу од такве љубави према анђеоском животу...¹⁹

Још у родитељском дому загрејан за најсавршенији облик монаштва, монах Сава, ускоро по свом монашењу, изражава жељу да обиђе целу Свету Гору и упозна се не само са животом монаха по манастирима него и по пустињским местима. Јер замоли игумана за дозволу »да се поклони и разгледа манастире, и да одатле отиде на врх Атона, да би видео оне који усамљено живе и да се благослови од њих«. Добивши дозволу, пошто је обишао све манастире и упознао се са монашким животом у заједници, Сава »се попе на давно жељени му Атон... и сагледа у раскриљу и подножју горе мноштво испосника, чији је мученички живот сишав с горе испитао...²⁰

Сава је, према Теодосијевом причању, видео да ови испосници живе са Богом коме непрестано приањају. Они нису имали никаквих земаљских брига: нису имали земље за обрађивање нити су марили за винограде, нису се бавили никаквом трговином. Све њихово старање било је молитва и сузе и да умом непрестано приањају Богу. Становали су по колибама травом украшеним, или у каменим пукотинама, или у провалама земаљским, или на морским стенама угнездивши се

18. Теодосије, Старе српске биографије, превео Миливоје Башић, Београд 1928, стр. 82, 83.

19. Исто, 88/89

20. Исто, 96.

као птице, шибани кишом и ветром, паљени сунцем и знојем, смрзавајући се зимом и мразем. Храна им беше различита али оскудна. Храњаху се како ко могаше: неки узимаху мало хлеба и то ретко, други пак задовољаваху своје потребе плодовима дрвећа и дивљим биљем које тамо расташе, а пиће им беше слатка вода којом гашаху жеђ. Тако су живели богоугодно, њихов је живот био чист, безметежен, телесан, скоро анђеоски. Они стално гледаху Христа у души насликана. Монах Сава све то »записа на хартији срца свога« и »понесе стрелу ревновања у срцу свом«, па вративши се у Ватопед »паде на колена и (игумана) замоли за благослов да га отпусти да с оним пустињацима одвојено проводи живот«. Али игуман га одби са образложењем да »не пристоји ономе који још није утврдио ноге ни на камену првога степена опћега жића, машати се службом врхунца мучења и усамљености и пре времена се по својој вољи управљати«. ²¹ Сава се покорио овим игумановим речима, али његова љубав према монаштву: пустиножитељске усамљености ни кроз цео његов живот није се угасила.

Оријентисан у смислу најсавршенијег монашког облика пустиножитељске усамљености, Сава није показивао никакво интересовање за рад на спасавању свога отачаства. А кад се то од њега тражило, он је најодлучније одбијао да на себе прими такве обавезе. Нарочито су интересантна и за ову ствар карактеристична два случаја. Први: кад је по преносу моштију свога оца светог Симеона хтео да се врати у Свету Гору. Онда је Првовенчани употребио сву своју вештину да га приволи да остане у Србији. Он му је најпре пристушио са овим разлогом: »Умољен светим оцем нашим Симеоном, пребуди на челу браће цркве, од њега саздане, пресвете Богородице, не као да славе тражиш. . . него да штогод добро узакониш међу њима и међу нама самима и међу свим људима отачаства својега«. Кад овај разлог није био ни од какве користи, онда је Првовенчани навео још јачи: »Јер на то те и посла Бог, као што ја замишљам, да недовршено од оца пречасног нашег ти испуниш«. А кад ни овај разлог није прихваћен, Првовенчани је архимандрита Саву упозорио на одговорност пред Богом, ако пропусти да што добро учини кад то већ може. »Јер ако би могао Господом наћи нам помоћи к Христу, па леношћу нас одбегнеш, имаћеш да даш реч (одговора) за нас«. И овај разлог је био безуспешан, али архимандрит Сава је из другог њему својственог разлога ипак пристао да остане у отачаству и ради на спасавању његове деце, будући »побеђен милосрђем«. Јер »шта је, дакле могла та милостива и веома мудра и врло кротка душа, која никад никога није хтела ожалостити, и шта би хтела учинити, видев самодршца брата и све благороднике како падају на земљу пред ногама његовим, и оне пречасне оце који су с њим дошли како притичу у помоћ ради останка његова, и како ридањима срце растржу и не дају му отићи? Побоја се да штогод неочекивано, што га се лишава, не предузме његов брат па, побеђен милосрђем, одмах се покори молби њиховој, говорећи: »Воља Господња с нама ваше прошење нека испуни«. ²²

21. Исто, 96/97.

22. Исто, 153/154.

И други: кад се решавало питање избора првог српског архиепископа, пошто је добивена самосталност српске цркве. Тада је архимандрит Сава био најозбиљнији кандидат за тај положај, али он је најодлучније одбијао да га прими, предлажући своје кандидате. Сам цар, да би га приволео да се прими тог положаја, био је принуђен да му упуту речи прекора и уразумљивања које осуђују његов став спасавања самога себе, а које гласе: »Шта је сам себе спасти мучењем у пустињи?« Најзад је архимандрит Сава пристао да буде српски архиепископ, али се у души ипак није потпуно мирио с тим. Архиепископски положај за њега је значио пад са висине на коју се монашким подвизавањем попео, јер је био стран у његовој души. Стога он узвикује: »О коликих се блага лиших ја, бедни! О колико богатство, да се безбрижношћу од света молим Богу, замених ништавном славом људском! Авај мени, авај мени, ко да се не заплаче нада мнош! Где падох и шта добих, Господе мој у кога се уздах одвајајући се од светих и излазећи из Свете Горе?« Свети Сава је у души својој био у толикој мери противу тога да се опет врати у Србију и као архиепископ ради на спасавању синова свога отачаства, да је било потребно натприродно откровење, позив одозго, да се потпуно помири са улогом коју му је Бог доделио. Јер јави му се Мајка Божја и рече му: »Имајући мене за посредницу код цара свих, сина и Бога мојега, ти због тога тугујеш! Устав, хитно иди на посао, који си од њега изабран, ништа не сумњајући, јер ће ти све Он помоћи на добро«. ²³

Речима: »Устав, хитно иди на посао«, архиепископ Сава ступа у нов период свога живота који карактерише његов рад на довођењу српског народа на велику побожност и довршење од његовог оца недовршено оправослављивање његовог народа. У овом новом периоду свога живота архиепископ Сава је на великој висини у пастирству и организацији своје цркве као и у свима пословима који су се тicali његовог народа, као што је био на великој висини у Светој Гори у изграђивању свог анђеоског лика по узору на бестелесне силе и старе светитеље чијим је путем ишао. Јер он организује и уобличава српску цркву тако да права вера којом се љуби и прославља Бог постаје општа народна, усвојена свом његовом душом. Да би праву веру утиснуо у организам свога народа, архиепископ Сава окупља око себе епископе и свештенство, учи их правој вери и одгони јереси, путује по народу као добри пастир и чини све да се свуда слави име Божје на достојан начин. Својим пастирским радом утиче на уобличавање народног живота и у другим областима, па и међународне односе угрожене ратом поставља на Јеванђеље и остварује мир међу народима.

*

Упоређивањем Доментијановог и Теодосијевог приказивања става Светог Саве према спасавању себе и свога отачаства, лако се могу уочити разлике које их деле. Тако, Доментијан везује Светог Саву за историске потребе свога отачаства и приказује га као личност која од најраније младости жели спасење деце свога отачаства, јер упорно

изграђује свој анђeosки лик не само ради себе и свога спасења него и ради спасења свога отачаства, коме хоће да послужи као добар узор и сасуд Божје благодати, да би га привео на велику побожност и довршио од његових родитеља недовршено оправослављивање српског народа. Теодосије, пак, Светог Саву везује за монашки идеал пустиножителиске усамљености који нема разумевања за друштвене и верске потребе отачаства, те Свети Сава жели непрестано да приања Богу и тако изгради своје спасење, а уколико ради и на спасавању свога отачаства то чини по налогу одозго.

Теодосијево везивање Светог Саве за монашки идеал пустиножителиске усамљености изгледа загонетно, те тражи објашњење, утолико пре што ни сам Теодосије није био присталица тога идеала него је, заједно са Доментијаном, за служење отачаству. Јер Теодосије заступа мишљење да то што је игуман манастира Ватопеда забранио младом монаху Сави да се одвоји и са пустињацима проводи живот »није било без Бога, него је, шта више, то била воља његове благодати и милости, да се не би светило, зашавши међу пусте горе, сакрило као под судом, те би се тако многи, који се њиме после просветлише, лишили светлости спасења«. ²⁴ Према томе, пошто се ни сам Теодосије није слагао са Савином приврженошћу монашком идеалу пустиножителиске усамљености, с правом се може поставити питање: Зашто је онда Теодосије у својој преради Живота Светог Саве напустио Доментијаново гледиште о потреби служења отачаству и привезао га за монашки идеал пустиножителиске усамљености? У вези с тим може се још питати: Зар Теодосије таквом својом концепцијом није учинио рђаву услугу Светом Сави, приказујући га као човека који упорно жели само своје спасење и одбија да служи своје отачаству, с обзиром на то да је служење другима, чак и непријатељима, највиша јеванђелска врлина и да је црква заједница не само са Богом него и са људима, члановима тога богочовечанског тела? У вези с тим најзад да поставимо још једно питање: Зар Теодосијево приказивање Савиног живота не дели његов живот у два неспојива периода као што су, изгледа, неспојиви служење отачаству и монашки идеал пустиножителиске усамљености?

На први поглед могу се чинити разни коментари и претпоставке на Теодосијево приказивање става Светог Саве према спасењу, али кад се сагледа суштина ствари, верујемо, мора се добити увид да живот Светог Саве у целини извире из његове личности, порођене »разумом светих божанствених књига«, чија је главна карактеристика — »божанствена љубав« која се из дана у дан развија као сластицама огња на огањ, те живот Светог Саве, ни уколико је везан за монашки идеал пустиножителиске усамљености, није израз самољубља ма како било узвишено, нити је нејединствен: подељен у два неспојива периода, него је стварно јединствен и служење отачаству је највиша фаза у развоју Савине личности, његовог живота и рада.

Личност Светог Саве, ма колико била везана за монашки идеал пустиножителиске усамљености и ма колико он желео лично спасење, ипак није самољубива, у смислу себична. Јер себичност није оно што

спасава него »божанствена љубав«, стварно посведочена различитим својим изразима. А Свети Сава је баш у томе, у божанственој љубави, изобиловао више него у ма чем другом, и она је управо та која његовом целокупном животу, нарочито његовим монашким подвизима којима је постао славан и међу подвижницима, даје праву вредност. Јер Свети Сава није се само подвизавао: постом који исцрпљује младички цвет и распиње тело и даноноћном молитвом у непрестаном приањању Богу, и још изграђивао свој анђеоски лик по узору на старе светитеље који, као »светила свемира, земаљски анђели небески људи... благодаћу Божјом бивши просвећени, и уселивши Христа у прекрасне душе своје, ради свога чиста живота, показаше победу противу ђавола... и одолевши му, сијају већма од злата, и убелише се јасније од снега...«.²⁵ Свети Сава је, сем тога, изобилно посведочавао своју божанствену љубав како у служењу братији у различитим даноноћним службама тако и у чињењу многобројне милостиње свима којима је помоћ била потребна. Јер »могаше се видети како марљиво иде да послуша браћу и свима помаже у потребним пословима... по пустињи оне који бедно живе обилажаше и миловаше и убоге обдариваше, и ако би ко од туђинаца или из пустиње оскудевао у потребама... — сви, буром убоштва узбуркани, прибегаваху к њему као пристаништу и добиваху дар милости. Јер се свима сав у помоћи надахнаше...«.²⁶ И ти изрази божанствене љубави јесу управо оно што осмишљава и оправдава његов подвижнички живот у монаштву везаном за идеал пустиножителске усамљености, те без посведочене божанствене љубави ништа не вреде ни пост којим се умртвљује тело ни молитва којом се приања Богу, ни девичанска чистота равна анђеоској. Пет лудих девојака је баш зато било одбачено што су имале »угашену немилосрђем своју светилку«. У том смислу Теодосије каже: »Причајући милости — о чем је напред реч — задржасмо се, али и ово је милостивим и богољубивим душама добра прича, јер је брз и угодан пут, који к Богу доводи, који свакоме од нас који хоће милости више вреди од спаљивања телесног, поста велим, и више и од сваке жртве и молитве. Добра је, дакле, чистота и молитва и пост, када су с милошћу и правдом, када се сијају правдом као златне вериге бисером. Јер се срамм безумља лудих девојака, што девичанство бедније сачуваше, а што нису имале уље милости у чистоти и молитви и посту, ради чега имају угашену немилосрђем своју светилку, па се праведно не удостојише брака и ложнице, радости и весела, да не уђу с Христом жеником, него, уздајући се на чистоту и пост, дрско заваху: Господе, Господе, отвори нам«.²⁷

С погледом на то да Свети Сава, и поред тога што је изобиловао у божанственој љубави, ипак, како се чини није имао љубави да се посвети спасавању свога отачаства, може се претпоставити да је божанствена љубав противу природних љубави, као што је, на пример, породична љубав на бази крвнога сродства или љубав према својој отаџбини. Али, божанствена љубав није таква. Она не само да није

25. Хиландарски и студенички типик Светог Саве, превео Л. Мирковић, стр. 4.

26. Теодосије, 98, 130/31.

27. Исто, 132.

противу различитих врста природних љубави, него их, штавише, још оживљава, развија и правилно уобличава тако да успоставља онакве односе какви би стварно требало да буду, а какви без божанствене љубави обично нису. Такво дејство божанствене љубави може се посматрати на породичну љубав Стевана Немање и његовог сина Светог Саве, која је баш у монаштву добила свој најсавршенији израз.

Чини нам се да је Теодосије ненадмашив у описивању љубави између оца и сина, Стевана Немање и Светог Саве. Јер он каже да се отац и син заједно подвизавају и остварују духовно јединство које је карактеристично за суштину цркве, те постају »оба једнохрамни супруг, заједно и живећи, једно мислећи и једно гледајући у надама, тражећи Бога трудима и молитвама и постом«. Али, отац је, услед дубоке старости, изнемогао, те не може у оној мери да се подвизава колико је потребно да добије велико награђивање добара. Стога син »не престајаше трудити се и постити за се и за оца«. Али и отац учествује у томе на начин који је за њега могућ — састрадавањем и саучешћем. Јер »старац саосећаше, пошто га у срце дираше гледајући како удови његова сина падају од мноштва клањања, састрадаваше душом у свеноћном распећу његову; удвостручиваше ли младић труде и посте за се и за старца, удвостручиваше старац сузе и уздахе за се и за младића. . . Јер оплакиваше младост младићеву трудима мучену, а оплакиваше и своје задоцњење. . . и не могући да заједно са сином страда, биваше тужан и невесео, и, климајући главом, сећаше укоравајући се«. А син га тешио: »Не тугуј господару и оче, ја сам твој пост и стајање и клањање. Ја сам твој труд, и то по души труд, на мени је грех твој ако га има. . .«²⁸

Па кад божанствена љубав није противу природних љубави, него их, као што се види из односа Стевана Немање и Светог Саве, још оживљава, развија и правилно уобличава, она не може бити ни противу љубави према отачаству, нарочито онда кад се ради о спасавању његове деце. Стога се у овом моменту и на основу овога што је речено о односу божанствене љубави према природним љубавима, може с правом претпоставити да је Свети Сава, и по Теодосију, волео своје отачаство. И још више него само претпоставити. Светог Саве љубав преба отачаству је чињеница коју Теодосије потврђује кад каже да Свети Сава »састрадаваше, дакле, и душом за отачаство своје и жалаше своје сународнике помишљајући како у судару многога оружја није могућно, а да не буде много крви, а особито за оне који се боре с топлим вером и усрдно«.²⁹ Али Теодосије је ипак Светог Саву везао за идеал пустиножителске усамљености и приказао га тако као да не мари за спасење свога отачаства. Зашто је Теодосије то учинио? Свакако зато да би створио могућност да љубав Светог Саве према отачаству и спасавању његове деце прикаже на најсавршенији начин. Јер према Христовим речима: »Нико нема веће љубави од ове, да ко живот свој да за пријатеље своје« (Јн. 15, 13), љубав је најсавршенија кад је способна за жртву. Према томе Свети Сава је, поред љубави према отачаству, имао и силну љубав према узвишеном идеалу пустиножи-

28. Исто, 113.

29. Исто, 165.

тељске усамљености. Историски развитак његовог отачаства ставио га је пред одлуку и он је имао да бира: или служење отачаству уз личне жртве или служење себи уз жртвовање обавеза према отачаству. Свети Сава је поступио онако како је као истински хришћанин, у духу божанствене љубави и као велика личност и родољуб морао да поступи. Лишио се великог богатства, висине коју је натчовечанским подвижништвом постигао, да би послужио отачаству. Тако је своје спасење условио успехом у спасавању свога отачаства.

У том смислу сам Свети Сава говори о себи пред окупљеним сабором у Жичи овим речима: »Знадосте и чусте раније о првом и другом бежању мом од вас у пустињу, и како колико год има лепота овога света не претпоставих Божјој љубави, нити сам што од видљивих доброта на земљи сматрао за срећно сем да молитвама приањам Богу. Али, дакле, вас ради усплеменикама, оставих свету и слатку ми пустињу, и не дођох да потражим ништа више до душа ваших, тако рећи, ради душа ваших и душу своју омрзох, сећајући се старих светих који, осећајући срцем о својим суплеменицима, говораху Богу: Ако спасаваш, спашћеш људе ове, ако ли, пак, не, то и мене испиши из књига које написа... Њима подражавајући и саосећајући са вама, ради вашег спасења презрех, велим, и своје спасење. Али, ако ме послушате, па узаконим нешто добро у Богу међу вама, вашим спасењем и присвајањем к Богу још више ћемо стећи и удвостручити, нити ћемо изгубити наше спасење«.³⁰

Пошто Теодосије, како сам каже, не прича »врлине живота свеблаженога Саве« с намером да га хвали, јер »похвала праведнику је од Господа«, него стога што је потребно да се пишу повести о великим људима »да бисмо се — гледајући на животе њихове као на оживљене стубове који се у висину дижу и видећи како и колико иза њих изостајемо — постидели и савешћу се осудили због лености која је у нама, те да бисмо се, поучени од њих као останом поттакнути, подигли ма имало ка врлини«³¹, потребно је, мислимо, ова излагања завршити извођењем закључка: Теодосије је прерадио Живот Светог Саве од Доментијана на свој начин да би на једном тако славном примеру као што је Свети Сава, његове потомке поучио да личне ствари, ма како биле драге, треба да се жртвују ако је у питању служење отачаству, спасавање његове деце.

30. Исто, 192

31. Исто, 79/80.

*) Живот Светог Саве,

Zusammenfassung

Dr Dim. Dimitrijević

ÜBER DIE ERRETTUNG SICH SELBST UND DES EIGENEN VATERLANDES

Nach den Biographien des heiligen Sava von Domentianus
und Theodosius

Die Biographen stellen die Stellung des heiligen Sava gegen die Errettung sich selbst und des eigenen Vaterlandes verschiedenartig dar. Nach dem Domentianus der heilige Sava bestrebt eigene Errettung und die Errettung des Vaterlandes. Nach dem Theodosius aber der heilige Sava bestrebt eigene Errettung durch das hagioritische Leben und für die Errettung eigenen Vaterlandes kein Interesse hat. Betreffs dieser Verschiedenheit Autor dieses Artikels stellt die Frage: Warum hat Theodosius, der die Biographie von Domentianus umgearbeitet hat, die Stellung des heiligen Sava gegen die Errettung des Vaterlandes andersartig als Domentianus dargestellt? Auf diese Frage Autor giebt diese Antwort: Theodosius hat den heiligen Sava von Anfang an als den Hagioriten dargestellt, weil er die Liebe des heiligen Sava gegen das Vaterland als das höchste Opfer gezeigt haben möchte.

Резюме

Др ДИМ. ДИМИТРИЕВИЧ

О СПАСЕНИИ СЕБЯ И СВОЕГО ОТЕЧЕСТВА

— по биографиям святого Саввы Доментияна и Феодосия —

Автор статьи прежде всего излагает здесь Доментияново и Феодосиево освещение вопроса об отношении Святого Саввы к личному спасению и к спасению своего отечества, а освещение это различно.

В то время, когда по Доментияну Святой Савва свою деятельность представляет как продолжение работы своего отца — Стефана Немани, желая этим вызвать в сербском народе глубокое благочестие и, таким образом, осуществить начатое, но неоконченное отцом дело — православное оцерковление сербского народа, — по Феодосию Святой Савва желает только своего личного спасения, в духе идеала монашеского пустынножительного уединения, не обнаруживая видного интереса к вопросу спасения своего отечества.

В связи с этим, автор статьи ставит вопрос: Почему Феодосий в своей переработке Доментияновой „Жизни Святого Саввы” отступил от взгляда Доментияна и Святого Савву связал с монашеским идеалом пустынножительного уединения, с идеалом, которого и сам не одобряет? Феодосий, как полагает автор, поступил так потому, что хотел любовь Святого Саввы к своему отечеству, а также заботы его о спасении сербского народа, — показать самым лучшим способом. Так как по словам Христа: „Нет больше той любви, как если кто положит душу свою за друзей своих” (Иоан. 15, 13), то любовь тогда является самой совершенной, когда делает человека способным на самую великую жертву, на лишение того, что неизмерно любит и что составляет смысл его жизни. Такую именно жертву за отечество и принес Святой Савва. Так как в своей внутренней жизни он пережил сильную борьбу между чувством любви к подвижнической жизни в духе монашеского идеала пустынножительного уединения и исторической потребностью служения своему отечеству. Из этой борьбы Святой Савва вышел победителем: личные интересы он приносит в жертву ради служения отечеству. Поэтому Святой Савва является великим патриотом и святителем.